

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ СТРОКИ В СИСТЕМІ СТРИМУВАНЬ І ПРТИВАГ

Стрільчук В. А., викладач

Постановка проблеми. Значущість строків у конституційному праві України не можна зводити лише як до засобів освоєння конституційно-правовими нормами часу, його економії. Адже не рідко саме від встановленої часової тривалості безпосередньо залежить й легітимність органів державної влади, ефективність їхньої діяльності, у тому числі й взаємодія між собою, своєчасність реагування на виклики правового характеру, що мають місце в конституційно-правових реаліях сьогодення.

Аналіз останніх досліджень. В науці конституційного права України категорії строку не приділялося достатньої уваги. Вона не була самостійним предметом комплексного та системного дослідження. Водночас слід відзначити, що в окремих аспектах дослідження конституційно-правові строки аналізували такі вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці як: Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Н. В. Бровченко, Е. М. Васюкіна, А. З. Георгіца, А. С. Головін, О. О. Карташов, В. В. Кравченко, Л. Т. Кривенко, П. М. Любченко, Р. М. Максакова, Г. О. Мурашин, В. П. Нагребельний, І. Г. Оборотов, Н. М. Оніщенко, М. В. Онішук, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, С. П. Погребняк, Х. В. Приходько, П. М. Рабинович, А. О. Селіванов, С. Г. Серьогіна, О. В. Скрипнюк, О. В. Совгіря, М. І. Ставнійчук, Б. О. Страшун, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, В. Є. Чиркін, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. Проте, як відомо, в межах конституційного права категорії «строк» властивий багатоаспектний характер. Саме тому дана обставина й зумовлює необхідність проаналізувати її в межах системи стримувань і пртиваг.

Мета, об'єкт та методика дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз конституційно-правових строків в системі стримувань і пртиваг.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані із встановленням та застосуванням конституційно-правових строків в системі стримувань і пртиваг.

Методологічною основою дослідження є сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Серед них: аналітичний, узагальнюючий та конкретно-пошуковий, методи індукції та дедукції, системний, структурно-функціональний, семантичний методи та ін.

Результати дослідження. Об'єктивізовані конституційно-правовими нормами строки не лише встановлюють тривалість існування явищ та процесів конституційно-правової реальності, визначають темпоральні межі здійснення суб'єктами конституційного права юридично важливих дій або ж утримання від їх вчинення. Відображаючи певні часові межі, саме за допомогою строків забезпечується упорядкування та стабільність конституційно-правових відносин в державі й тим самим подолання таких негативних явищ, як хаотичність та безсистемність у їх регулюванні.

Безсумнівно, в умовах триваючих перетворень правової системи України важливу роль відіграє вдосконалення порядку здійснення органами державної влади основних напрямків діяльності держави. Будучи одним із дієвих засобів правового регулювання державної влади, строки обмежують її загальну часову тривалість, упорядковують процедурні (процесуальні) аспекти діяльності її органів. При цьому варто зазначити, хронометрія конституційно-правового буття, формалізована у вигляді різного роду строків, відіграє також важливе значення і при безпосередній взаємодії гілок влади, зокрема в системі стримувань та пртиваг.

Перш ніж розпочати безпосереднє з'ясування значення та місця строків в системі стримувань і пртиваг, відмітимо, що під стримуваннями і пртивагами (англ. checksandbalances) потрібно розуміти правові засоби забезпечення принципу поділу влади в організації і діяльності органів державної влади. Сама ідея стримувань і

протига зародилася у США в процесі розробки основного закону, хоча відповідне поняття було сформульовано пізніше – на початку XIX століття [1, с. 669].

Заради досягнення урівноваженості між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, останнім надаються спеціальні повноваження по взаємному впливу на діяльність кожної із перелічених гілок влади. І саме з реалізацією цих повноважень пов'язане існування системи так званих стримувань і протига, яка є невід'ємною і важливою складовою поділу влади, що має на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади. Поставлена мета досягається шляхом дозволу органам однієї з гілок влади втручатися у сфери діяльності інших гілок влади. Таким чином забезпечується їх взаємостимування, взаємний тиск, збалансування влади, запобігання неминучим за будь-яких умов суперечкам між гілками влади, спрямоване на їх пом'якшення і подолання, на уникнення протистояння [2, с. 41-42].

Так, Президент України відповідно до п. 30 ст. 106 Конституції України, має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України. При цьому, текстом Основного Закону встановлюється строк в п'ятнадцять днів, протягом якого Президент може скористатися таким правом. Якщо ж Президент протягом визначеного строку не повернув закон для повторного розгляду, він вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений (ч.3 ст. 94 Конституції України). У свою чергу, Верховна Рада під час повторного розгляду закону двома третинами від її конституційного складу може подолати вето Президента, і останній протягом десяти днів зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити (ч.4 ст. 94 Конституції України).

Проілюстрована вище ситуація відображає приклад «стримування» законодавчої влади Президентом України. Протигаю ж зазначеного «стримування» виступає можливість Верховною Радою України долати вето Президента. Важливо, на нашу думку, з'ясувати, яка ж роль в даному випадку відводиться темпоральній складові описаної процедури, тобто строку як визначеному конституційно-правовою нормою відрізка часу. Відмітимо, що п'ятнадцятиденний строк, встановлений конституційною нормою, протягом якого Президент має визначити подальшу долю закону необхідний не лише для того, «щоб глава держави та його апарат могли ретельно проаналізувати закон, провести необхідні консультації, юридичну експертизу, залучаючи до цього вчених і фахівців» [2, с. 657]. Вважаємо, такого роду часові межі є також і гарантію дієвості закріпленої текстом Основного Закону моделі правових відносин, запобігання зловживання часом органами державної влади (у нашому випадку Президентом України), зокрема в законодавчому процесі.

Об'єктивізація строків у законі унеможливорює зволікання та затягування в часі юридично важливих дій та процесів конституційного характеру, забезпечує своєчасність прийняття органами державної влади юридично важливих рішень відповідно до визначеного законом кола їх повноважень. Вказана властивість стосується закріпленого в Конституції України й десятиденного строку, протягом якого Президент зобов'язаний підписати та офіційно оприлюднити закон, хоча, зрозуміло, що вона не єдина.

Таким чином, в основі зазначеної тривалості має лежати раціональність та доцільність її встановлення, яка об'єктивно відобразатиме можливість враховувати усі обставини при прийнятті відповідних рішень органами державної влади, а також унеможливуватиме при цьому зловживання часом.

Іншим прикладом використання строків у системі стримувань і протига може слугувати передбачена конституційною нормою можливість дострокового припинити повноваження певних органів державної влади. Так, Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (ч. 2 ст.

90 Конституції України). У свою чергу, в разі вчинення Президентом державної зради або іншого злочину, Верховна Рада може усунути з посади Президента України в порядку імпічменту (ч.1 ст. 111 Конституції України).

В контексті сказаного, відносно дострокового припинення повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні, необхідно звернути увагу на положення частин 3 та 4 статті 90 Конституції України, зокрема на їх темпоральний аспект, ґрунтовно проаналізувавши передбачені там строки. Відповідно до частини 3 вказаної статті, повноваження Верховної Ради України, обраної на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання. Не викликає сумніву, що зазначений строк є гарантією від зловживань правом розпуску парламенту. Разом із цим, він надає можливість організувати стабільну роботу комітетів, народних депутатів, сприяти ефективній сесійній роботі Верховної Ради України. Вказаний строк є, так би мовити, періодом адаптації новообраної Верховної Ради до завдань і функцій, які постають перед нею [2, с. 635].

Більше того, як справедливо зазначає професор А.О. Селіванов, «цей конституційний строк «недоторканності» новообраної на позачергових виборах Верховної Ради України не дозволяє перетворювати відповідальність за неефективну діяльність на інструмент самочинного втручання глави держави у сферу законодавчої діяльності парламенту». Конституційно закріплений строк – один рік, є необхідним часовим проміжком для повного усвідомлення депутатським корпусом своєї відповідальності перед суспільством і державою [2, с. 636].

Частина 4 статті 90 Конституції України унеможлиблює дострокове припинення повноважень Верховної Ради України в останні шість місяців строку повноважень Президента України, адже вказаний строк забезпечує збереження балансу функціонування вказаних органів державної влади, є запорукою стабільності держави.

Відмітимо, з аналізу положень аналогічного характеру, які містяться в конституціях зарубіжних країн, можна констатувати різну часову тривалість такого роду строків в системі стримувань і противаг. Так, у статті 58 Конституції Литовської Республіки говориться, що «Президент Республіки не може оголосити про дострокові вибори Сейму, ... якщо після дострокових виборів Сейму не пройшло шість місяців» [3, с. 341]. Тобто, такий строк може бути і менш тривалим.

При цьому, стаття 87 вказаної Конституції надає право новообраному Сейму протягом тридцяти днів від дня першого засідання оголосити дострокові вибори Президента Республіки. Хоча, Сейм може скористатися таким правом лише в тому разі, якщо Президент Республіки оголосив про дострокові вибори Сейму, керуючись чітко визначеними підставами, передбаченими частиною другою статті 58 Конституції Литовської Республіки.

Із системою стримування і противаг пов'язані також закріплені конституційно-правовими нормами строки повноважень виборних органів державної влади. Зокрема, В.М. Шаповал на прикладі Конституції США зазначає, що чинником стримувань і противаг вважалось не тільки те, що всі три «влади» формувалися по-різному: палата представників конгресу – шляхом проведення прямих виборів, сенат – до набуття чинності поправкою XVII до Конституції США (1913р.), якою було передбачено прямі вибори сенаторів, – законодавчими зборами штатів, президент – за результатами непрямих виборів, федеральні суди – спільно президентом і сенатом. «Стримування і противаги пов'язують і зі строками повноважень відповідних виборних органів: палата представників – два роки, президент – чотири роки, сенат – шість років» [4, с. 88].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, відмітимо, що строки в системі стримувань і противаг займають надзвичайно важливе місце, виконуючи при цьому такі завдання: 1) за допомогою формалізованої часової тривалості забезпечується взаємозв'язок між органами державної влади, де строки, відображаючи хронометричні

рамки їхнього функціонування та діяльності, посилюють при цьому цілісність та єдність державної влади; 2) також строки гарантують реалізацію принципу безперервності здійснення визначених законодавством функцій відповідними органами державної влади, тим самим запобігають загрозі виникнення політичної нестабільності, розбалансуванню між органами державної влади; 3) з проілюстрованих вище прикладів, вбачається і така властивість строків, як запобігання можливості зловживання часом органами державної влади при здійсненні своїх повноважень, й тим самим забезпечення своєчасності їх прийняття; 4) не менш важливим є і те, що в певних випадках відображений конституційно-правовою нормою строк надає можливість посадовим особам органів державної влади усвідомити свою відповідальність перед суспільством і державою.

Звичайно, охопити в межах однієї статті всю сукупність строків, які містяться в нормах конституційного права і безпосередньо стосуються системи стримувань і противаг не можливо. На прикладі окремих положень Конституції України, а також деяких конституцій іноземних країн ми лише спробували звернути увагу та проаналізувати темпоральну складову взаємодії деяких органів державної влади (зокрема між Верховною Радою України та Президентом України), зосередивши увагу на об'єктивованих конституційно-правовими нормами відповідних строках.

Джерела використаної інформації

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – 733с.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / Редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.) та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переродл. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
3. Конституции государств Европы: В 3 т. / Подобщ. ред. Л. А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – Т. 2. – 840 с.
4. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн : Академічний курс : підручник / В. М. Шаповал ; М-во освіти і науки України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 461 с.